

voorspellingen van demografische groei, de foutentheorie, grafische methoden, steekproeven en het gebruik van ponskaarten. Deel II wordt afgesloten met een concluderend vierluik, 'Afterthoughts'. Naast de redacteurs laat de Franse autoriteit op het gebied van de geschiedenis van de statistiek, Alain Desrosières, zijn licht schijnen op twee (niet-specifiek Nederlandse) controversen in de statistiek, namelijk de vraag of alles te kwantificeren is en de vraag in hoeverre de waarschijnlijkheidsleer altijd van toepassing is.

Ik denk dat ik alleen maar recht kan doen aan de veelzijdigheid van deze dubbele bundel door enkele kritische kanttekeningen te maken, niet om het monument omver te werpen maar om het nog wat meer kleur te geven. Samenbindend concept van het project is zonder twijfel de 'statistische geest' (de 'statistical mind' uit de titel). Anders dan in het eerder verschenen deel trachten de redacteurs zich dit keer rekenschap te geven van hun metafoer. De term, zo stellen zij, verwijst naar een veelheid van statistische denkrichtingen ('mind-sets'), die op hun beurt gedefinieerd worden als 'verschillende mentale attitudes die verschillende vormen of verschillende aspecten van statistiek met zich meebrengen' (I, 12). In deze zin komt de term overeen, zo geven de redacteurs toe, met het concept 'habitus' van de Franse socioloog Pierre Bourdieu (een suggestie van Willem Frijhoff naar aanleiding van het gebrek aan theoretische verantwoording in het eerdere deel). Om begrijpelijke redenen willen de redacteurs hun reekstittel niet opgeven en houden het op de statistische geest, ook al is die historiografisch lastiger te positioneren. Vanwege de actorgeoriënteerde betekenis van de term kunnen niet alle auteurs ermee overweg, hetgeen in sommige bijdragen leidt tot een gratuit gebruik ervan. Bovendien bevreemdt het dat auteurs niet dieper in de geest weten door te dringen van vooraanstaande Nederlandse statistici als Von Baumhauer en Methorst.

Het boek gaat expliciet over Nederland. In tegenstelling tot wetenschapshistorische hoogtepunten als Ted Porter's *The Rise of Statistical*

Thinking (1986) en *The Probabilistic Revolution* (1987) wordt de nationale context naar voren geschoven als 'werkveld' van theorie en praktijk van de statistiek. Dat is alleszins te billijken. Tegelijk wordt toch ook aandacht gevraagd voor buitenlandse invloeden op de Nederlandse statistiek (18). Die aandacht blijft mijns inziens (te) beperkt. Hier ligt dan ook een uitdaging voor nader onderzoek. Dat er op het gebied van methoden en technieken invloeden van buitenaf zijn, staat buiten kijf. Die komen dan ook wel aan de orde, in het bijzonder in deel II. Wat we vooral beter zouden willen begrijpen is wanneer en hoe Nederlandse statistici en anderen die zich met statistiek bezighielden, verstrengeld raakten in transnationale netwerken, en welke impact die transnationale arena had op Nederlandse en buitenlandse ontwikkelingen. De internationale statistische congressen en het Internationaal Statistisch Instituut, die in de bijdragen van Bracke en Van Maarseveen wel enige aandacht krijgen, zijn niet de enige ontmoetingsplaatsen. De benadering volgens deze denkrichting is niet zozeer vergelijkend en gespitst op 'invloeden' als wel gericht op contact, transfer, en uitwisseling. De genoemde Von Baumhauer was een transnationalist bij uitstek. Het buitenland was de slijpsteen voor zijn statistische geest. Nederland's statistisch geestesmerk was misschien minder exclusief Nederlands dan we na lezing zouden kunnen denken.

NICO RANDERAAD, UNIVERSITEIT
MAASTRICHT

Deferme, Jo, ***Uit de ketens van de vrijheid. Het debat over de sociale politiek in België, 1886-1914***

(KADOC-studies 32; Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2007, 510 blz., ISBN 978 90 5867 626 9).

Het jaar 1886 wordt in de sociale geschiedenis van België traditioneel als breekpunt gezien. De stakingsgolf van maart 1886, die zich vanuit

het Luikse mijnbekken razendsnel uitbreidde, maakte de sociale kwestie *incontournable* voor het Belgische politieke establishment. Ook voor Jo Deferme is 1886 een beginpunt. In zijn boek *Uit de ketens van de vrijheid* schetst hij de politieke stromingen die het debat over de sociale wetgeving in België beheersten vanaf dit ogenblik tot aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog.

Iedereen kent wel de inhoud van de vroege sociale wetgeving, maar over het socio-politieke kader waarin deze wetten tot stand kwamen, is veel minder bekend. De auteur vertelt het verhaal van het ontstaan van de sociale wetgeving aan de hand van twee begrippen die getuigen van een politiek-culturele benadering van het onderwerp. Aan de ene kant is er het atomisme; volgens dit wereldbeeld bestaat de wereld uit niets meer dan de som van haar delen, de individuen. Aan de andere kant is er dan het holisme, dat de wereld ziet als meer dan de som van de delen. Het holisme aanvaardt – in tegenstelling tot het atomisme – wél dat sociale factoren voorwaarden kunnen stellen aan het individu.

Het jaar 1886 is echter geen absoluut beginpunt. Het boek begint de politiek-filosofische discussie daarom niet in 1886, maar wel met een goed overzicht van de verschillende politieke stromingen vóór 1886. Conclusie is de volkomen dominantie van de – atomistische – liberale politieke cultuur, die het begrip vrijheid louter negatief invulde, eventueel aangevuld met ‘individuele empowerment’, de opvoeding van de arbeidersklasse. Vanaf de jaren 1880 komt er echter een holistische stem met de *Société d'économie sociale*, die de Belgische volgelingen van de Franse socioloog Frédéric Le Play verenigde. Opgemerkt figuur in dit – katholieke – gezelschap, is – liberaal – criminoloog Adolphe Prins, voor wie een arbeider die zijn hele leven voor de maatschappij werkte, in moeilijke tijden niet door de maatschappij in de steek gelaten mocht worden.

Na 1886 zou dit kritische geluid alleen maar sterker worden. De Katholieke Partij, die een meerderheid van de stemmen haalde bij de verkiezingen

van 1884, zou in het regeringszadel blijven tot de Eerste Wereldoorlog, waardoor critici ook meer invloed konden uitoefenen op het sociale beleid van de regering. In het begin bleef dit afwijken van de traditionele liberale doctrine beperkt tot het aanpakken van misbruiken, zoals de afschaffing van het trucksysteem of de beteugeling van vrouwen- en kinderarbeid. Vanaf 1890 doet de invloed van de holistisch geïnspireerde sociologie zich voelen. Vooral de figuur van Victor Brants en de School voor Politieke en Sociale Wetenschappen aan de Katholieke Universiteit Leuven droegen bij aan een vernieuwde katholieke sociale leer. Deze was thomistisch van aard (de mens is *in se* een sociaal wezen en de maatschappij een daarvan losstaande realiteit), wat aanleunde bij de sociologie en het holisme. Bij deze veranderde katholieke maatschappijopvatting komt dan nog het ontstaan van de Belgische Werkliedenpartij, de eerste grote socialistische partij van het land, in 1885. Ook bij de liberalen waren er progressieve geluiden te horen, zoals advocaat Paul Janson, die vanuit een verschillendenken een positieve invulling van het begrip ‘vrijheid’ ging verdedigen. Ze waren echter te verdeeld om een stempel op de partijlijn te kunnen drukken.

In een eerste fase leidde deze veranderde politieke filosofie tot de creatie van een aantal nieuwe instellingen voor sociaal beleid. Dit culmineerde in 1895 in de oprichting van een nieuw ministerie van Nijverheid en Arbeid. Dit was vooral een eis van de socialisten en de progressieve liberalen. In 1896 volgde de eerste algemene verplichting in de arbeidspolitiek, de invoering van het werkplaatsreglement, dat bepaalde arbeidsvoorwaarden moest bekend maken. Rond 1900 zou de arbeidswetgeving dan echt doorbreken. De holistische inspiratie voor wetgeving zoals deze op de arbeidscontracten, de arbeidsongevallen en zelfs de zondagsrust spreekt voor zich. Later zou in de politieke wereld de idee van de gesubsidieerde vrijheid doorbreken. Men kon zelf sociale instellingen oprichten, die dan door de overheid gesubsidieerd werden. Aanvankelijk werd dit gezien als een aanvulling op het liberale begrip van vrijheid; al snel zou dit

systeem zich echter ontwikkelen tot een netwerk van sociale organisaties, een heus maatschappelijk middenveld dus. De verzuiling in België was een feit.

In de Belgische middelbare schoolbanken wordt de verbetering van de levensomstandigheden van de arbeiders quasi mythisch voorgesteld als een strijd van David tegen Goliath, respectievelijk de – pas opgerichte – socialistische vakverenigingen en politieke partijen tegen het politieke establishment, de liberale en katholieke partijen. Jo Defermes grote verdienste zit hem in de nuancering, om niet te zeggen ontkrachting, van dit kinderverhaal. Hij analyseert de politieke debatten die de vroege sociale wetgeving met zich meebracht en legt zo de krachten bloot binnen het bestaande politieke bestel van die tijd die de sociale veranderingen mogelijk maakten.

BRAM VAN DAEL, UNIVERSITEIT GENT

Baneke, D., **Synthetisch denken. Natuurwetenschappers over hun rol in een moderne maatschappij, 1900-1940** (Dissertatie Utrecht 2008; Hilversum: Verloren, 2008, 240 blz., €19,-, ISBN 978 90 8704 034 5).

David Baneke heeft in zijn boek *Synthetisch denken* de respons van natuurwetenschappers geanalyseerd op de crises over de periode 1900-1940. Hij beschrijft de culturele context van die tijd aan de hand van de begrippen ‘moderniteit’ en ‘modernisme’. De kwestie die hij onderzoekt is: wat kon en diende de rol van natuurwetenschappers en ingenieurs te zijn in een moderne samenleving die werd beheerst door de (Eerste) Wereldoorlog en de wereldwijde economische crisis van de jaren dertig?

Zijn methodologische aanpak is erg bepalend voor het historisch materiaal dat hij presenteert. Als voornaamste bron gebruikt hij een tweehonderdtal oraties en feestrede van natuurweten-

schappers uit genoemde periode. Dergelijke rede zijn gericht tot een breder publiek en derhalve vallen daaruit politieke standpunten gemakkelijker te destilleren dan uit publicaties gericht op de wetenschappelijke gemeenschap of de *peers* in meer strikte zin. Hier ligt een eerste verdienste van het boek, namelijk dat hij dát materiaal bij elkaar heeft gebracht en geanalyseerd. Een nadeel is dat daardoor zijn presentatie nu en dan wat staccato overkomt.

Het boek omvat vier delen. Het eerste hoofdstuk, deel 1, handelt over het modernisme van de eerste decennia van de twintigste eeuw: over de verworvenheden van wetenschap en technologie en hoe wijsbegeerte, wereldbeschouwing en cultuurkritiek erdoor werden beïnvloed en tot een zeker crisisgevoel aanleiding gaven. Het vierde deel is het concluderende hoofdstuk waarin wordt uiteengezet hoe wetenschappers werden tot intellectuelen. Tussen deze twee delen bevinden zich twee delen die elk bestaan uit drie hoofdstukken.

Deel 2 omvat hoofdstukken over de positie van hogescholen (in de oude betekenis uiteraard) en universiteiten in de maatschappij en de rol van natuurwetenschappers daarin. Dit laatste wordt handen en voeten gegeven aan de hand van een levensbeschrijving van Isaac P. de Vooy die zowel hoogleraar mechanische technologie was, als later een industrieel en betrokken bij de oprichting van TNO in de jaren dertig. Deel 3 omvat meer theoretische beschrijvingen en analyses, namelijk het zogeheten ‘bankroetdebat’ over de wetenschap en het zoeken naar een verbintenis tussen natuurwetenschap en maatschappij c.q. wereldbeeld via denken in termen van een synthese. Eén van de problemen in de plaatsgeving van natuurwetenschap in de maatschappij centreerde zich rond het causaliteitsvraagstuk. Aanvankelijk leken de natuurwetenschappen zich buiten de levens- en geesteswetenschappen te plaatsen maar nieuwe bevindingen zoals de relativiteitstheorie en quantummechanica boden een uitweg voor deze schijnbare incommensurabiliteit. In het derde hoofdstuk van deel 3 introduceert Baneke de fysio-